

Kulturna baština između globalnog i nacionalnog - umjetnička djela kao povezujući čimbenik

Maroević, Ivo

Source / Izvornik: **Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2004, 397 - 399**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:742460>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-18**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Kulturna baština između globalnog i nacionalnog — umjetnička djela kao povezujući čimbenik

O kulturnoj baštini

Kulturna baština je složen fenomen. *Baština* (engl. heritage) predstavlja »nešto što su ostavili ili namrijeli nečiji preci ili ostatak prošlosti, poput značajke, kulture, tradicije i sl.« (Webster..., 1986., str. 631.) Značenje riječi *baština* stavlja veći naglasak na značajku, kulturu ili tradiciju, nego na materijalnu stranu stvari koje čine baštinu. Drugim riječima, baština se više referira na nematerijalno, pa bilo ono posredovano materijalnim ili nematerijalnim putem. To znači da se vrijednosti baštine mogu posredovati materijalnim sredstvima, ali da joj je srž značenja u onome što je nematerijalno u materijalnom. Kulturna baština je onaj dio baštine koji je određen kulturnim usmjerenjem sadržaja baštine i značenjem nasljeđivanja materijalnih svjedočanstava i vrijednosti prošlosti te potrebom njihova očuvanja i djelatnom uporabom u sadašnjosti. Napokon, i čitavu kulturnu baštinu dijelimo na materijalnu i nematerijalnu, tj. onu kojoj su nositelji značenja predmeti materijalne kulture ili pak složenije prostorne strukture poput građevina, gradova ili kulturnog krajolika i onu koja se posredno služi materijalnim svijetom (zvukom u glazbi, glasom u govoru, gestom u plesu, proizvodom u vještini ili tehnologiji izrade stvari, običajem u društvenoj kulturi i sl.) tek da bi se u određenom trenutku manifestirala otkrivajući da je nazočna. Kulturna je baština, dakle, prepoznati i naslijeđeni skup vrijednosti koje su ljudima ostavili njihovi preci, neovisno o vlastitom htijenju i kao takva predstavlja jedan od temelja kulturnih posebnosti različitih društvenih grupa.

Umjetnička djela u užem i širem značenju, od umjetničkih predmeta likovnih umjetnosti, preko umjetnički oblikovanih uporabnih predmeta ili predmeta primijenjenih umjetnosti, do umjetnosti u prostoru koja se očituje u spomeničkoj plastici, arhitekturi i gradogradnji, čine velik dio kulturne baštine. Već se kod umjetničkih djela susrećemo s daljnjom podjelom kulturne baštine. Materijalna se kulturna baština dijeli na pokretnu i nepokretnu. Kako djela likovnih umjetnosti pripadaju materijalnoj kulturnoj baštini (sa svim ograničenjima u značenju tog termina), to se prema svojim fizičkim značajkama mogu svrstati u te dvije temeljne kategorije. Pokretnu baštinu čine ona djela koja svojim materijalnim bićem nisu vezana uz prostor i mjesto gdje se nalaze, već se bez većih poteškoća mogu prenijeti na neko drugo mjesto,

dok je oznaka nepokretne baštine čvrsta povezanost s tlom ili mjestom na kojem su ta djela nastala. Iznimke tek potvrđuju pravilo. Obilježje pokretne baštine je velika prilagodljivost sredini u kojoj se nalazi, tako da promjena sredine ponekad mijenja određena svojstva djela, dok nasuprot tomu nepokretna baština oblikuje i definira sredinu u kojoj se nalazi. Ona je njezin konstitutivni dio. Stoga su slike, kipovi i predmeti primijenjenih umjetnosti tijekom svojega života mijenjali »mjesto boravka«, bili su predmet sabiranja i stvaranja muzejskih zbirki, bili su sredstvo i cilj trgovine, bili su predmet pljački i otimanja, ali su istovremeno bili i prenositelji obilježja jedne sredine u drugu. Njihovi su stvaratelji u njih ugrađivali svoju vještinu i nematerijalnu umjetničku poruku. U njima se uvijek prepoznavala vrijednost *krvi*, što će reći čovjeka koji je u svojem djelu bio svjedok vremena i društvene okoline u kojoj je živio. Građevine i gradovi imali su druga životna obilježja. Privlačili su ljude, mijenjali su vlasnike i sadržaje, doživljavali su razaranja, pa i potpuna uništenja, da bi ih tada neko drugo vrijeme nanovo vratilo u život. No, bili su uvijek sastavni dio kulturnog krajolika koji je mijenjao fizionomiju, oko kojega su se preplitale državne granice, ali koji je iskazivao vrijednosti *tla*, što će reći teritorija na kojem je nastajao.

Unesemo li u razmatranje fenomen *vremena*, tada ćemo vidjeti da umjetnine nastaju kao rezultat rada i individualnih sposobnosti umjetnika ili grupa, u okvirima dosega i zakonitosti razdoblja, stilova ili kulturnih krugova u kojima su nastajale, ali i kao odraz snage i moći, interesa i poticaja različitih društvenih zajednica, od obitelji do naroda. Zanimari mo li na trenutak individualitet pojedinca koji je stvarao djelo, vidjet ćemo da će stilovi i razdoblja u kojima su umjetnici djelovali stvarati prepoznatljivije univerzalne standarde unutar pojedinih kulturnih krugova kojima je bio premrežen svijet. Ti će standardi uvjetovati umjetničku produkciju i određivati ukus naručitelja, stalno stimulirajući i prateći razvitak tehnologije izrade umjetničkih djela ili pak izgradnje građevina i gradova. Taj će dio nematerijalnoga neprekidno utjecati na materijalnu strukturu izvedenih djela. Vrijeme će, dakle, biti nazočno u umjetničkim djelima kulturne baštine, a danas prepoznato kao tehnologija izrade, stilsko određivanje, kultura življenja, socijalna i fizička istrošenost predmeta. Patina vremena time postaje izrazito složen fenomen u strukturi vrijednosti umjetničke kulturne baštine.

O procesima globalizacije

Globalizacija je pojam koji dominira svijetom u posljednjoj četvrtini 20. stoljeća. To je proces sagledavanja svijeta kao cjeline, koja je premežena interesima multinacionalnih kompanija u pravcu ostvarivanja što većeg profita. Taj proces istovremeno otvara nova tržišta i preraspodjelu rada, pri čemu se koristi jeftinija radna snaga u nerazvijenim zemljama, ali i prirodni resursi tih zemalja. Profit odlazi u središta gospodarske moći, koja određuju puteve kapitala i često utječu na presudne odluke u društvenom i političkom razviku pojedinih zemalja. Razlike u načinu života, kulturi življenja i ponašanja postupno se smanjuju, a odnos prema prirodnim resursima (šume, vode, zrak, klima i sl.) više nije moguće zadržati u okvirima neke od država. Utjecaji su interaktivni, čime se sve više smanjuje mogućnost življenja u izolaciji. Održivi razvitak postaje jedan od modela življenja koji traži racionalan pristup i spoznaju o međudjelovanju detalja i cjeline. »Svijet postaje jedna sudbina, u kojoj kriza više nije lokalna mogućnost nego globalna opasnost, jer su takvi razmjeri.« (Šola, 2001., str. 7.) U tom kontekstu svijet postaje maksimalno dostupan. Razvitak prometa, svih oblika komunikacija, informacijske tehnologije i masovnih medija pretvara svijet u *globalno selo*, kakvim ga je već davnih 70-ih godina 20. stoljeća proglasio M. McLuhan. *Umreženo društvo* postaje sociološki pojam kojim je moguće definirati prijelaz iz 20. u 21. stoljeće (Castells, 2000.). Informacijske i komunikacijske mreže prekrivaju svijet stvarajući virtualnu stvarnost, koja je usporedna s pravom stvarnošću. One se u dobrom dijelu preklapaju i istovremeno su nezavisne. Virtualna se stvarnost temelji na strukturi i vjerodostojnosti informacija, dok se prava stvarnost prepoznaje tek onoliko koliko se u njima odražava. Prava je stvarnost zatvorena u okviru realnog prostora i vremena, dok virtualna stvarnost manipulira vremenom i konstantno nastoji proizvesti dojam kako virtualni prostor može nadomjestiti realni prostor. *Prostor tokova* postupno zamjenjuje *prostor mjesta*, pri čemu se mijenjaju odnosi prostora i vremena (Castells, 2000., str. 403-4.). Globalizacija, dakle, stubokom mijenja svijet.

Kulturna baština i određivanje njezine vrijednosti za ljude, države i čovječanstvo ne mogu ostati izolirani unutar aktivnih procesa globalizacije. Iako kulturna baština, utemeljena na čovjekovom kulturnom stvaralaštvu u određenom prostoru i vremenu, pruža izrazit pozitivan otpor procesima globalizacije, već je početkom 70-ih godina 20. st., donošenjem UNESCO-ve Konvencije o svjetskoj baštini, pokrenut svojevrsan poticaj globalizacije i na tom planu. Iako Konvencija ne daje definiciju kulturne i prirodne baštine, već nabraja spomenike i mjesta koji čine baštinu, i premda naglašava poštivanje suverenosti država na čijem se teritoriju nalazi svjetska baština, ipak inzistira da je to univerzalna baština na čijoj zaštiti treba surađivati čitava međunarodna zajednica (Marasović, 1983., str. 144-5.). Svjetska baština time posredno postaje nadnacionalna, jer se na međunarodnoj razini utvrđuju kriteriji presudni za utvrđivanje globalnih vrijednosti. Dominacija zapadnog načina mišljenja, očita u pro-

vedbenim dokumentima Konvencije (Slatyer, 1984., str. 6.) vrlo se brzo pokazala preprekom. Kad je, primjerice, u tumačenju pojma *autentičnosti* materijala došlo do bitnih nesporazuma s istočnim načinom mišljenja. Konferencija u Nari, u Japanu, 80-ih je godina pokušala pomiriti različita gledanja na isti problem. Kulturna baština i muzeji u stvari su svojevrsni *arhivi ljudskog vremena*. U njihovu korištenju i vrednovanju javlja se problem povezivanja lokalnog identiteta i kakofoničnog globaliteta u kontekstu nepovezanosti različitih temporaliteta (Castells, 2001.). Kako to nadvladati?

Umjetnička djela kao povezujući čimbenik

Raznolika povijesna određenja temeljnih sastavnica nacionalne kulturne baštine otvaraju neka pitanja njihova aktualnog nacionalnog određenja. Radi se o povijesnim promjenama smještaja i vlasništva mnogih umjetničkih predmeta koji čine dio sadašnjeg korpusa pokretne kulturne baštine. Radi se, nadalje, o provenijenciji umjetničkih djela, kao i o podrijetlu i drugačijim kulturnim odrednicama njihovih autora. Povijest je uvjetovala promjene granica nacionalnih država, ali često i novi politički zemljovid u odnosu na vrijeme nastanka ili života mnogih umjetnina, građevina ili cjelina kulturne baštine. Hrvatska je u tome vrlo ilustrativan primjer.

Zakonska regulativa određuje obvezu država na zaštiti nacionalne kulturne baštine, ali istovremeno mnogi međunarodni dokumenti određuju princip vraćanja umjetnina u zemlje podrijetla (Diplomatic..., 1995.), prvenstveno kad se radi o nelegalnom prometu umjetnina ili otuđenju u vrijeme ratova. Teritorijalno je određenje u tome presudno. Sve ono što se nakon određenog povijesnog trenutka nalazi na području zemalja koje su udružene u svjetsku zajednicu dio je njihove kulturne baštine. Povijesno vrijeme nastanka umjetničkih djela, kao i nacionalno određenje umjetnika ili naručitelja, stil ili kulturni krug u kojemu je djelo nastalo te povijest života umjetničkog djela, tek su činitelji za određivanje povijesnih vrijednosti i društvenog značenja pojedinog djela, ali nisu odrednice koje bi određivale nacionalni karakter kulturne baštine. Prisjetimo li se ranije spomenutih identiteta kulturne baštine, tada ćemo lako zaključiti da je metaforički rečeno *tlo* presudnije od *krvi* za identificiranje nacionalne odrednice kulturne baštine.

Umjetnička djela istovremeno pridonose bogatstvu kulturne baštine naroda i država koji u ovom povijesnom trenutku brinu o njezinoj zaštiti. Ona svjedoče o opusima pojedinih umjetnika i njihovom stvaralačkom putu i razviku. Istovremeno služe za određivanje značajki umjetničkih škola i utjecaja, promatranju i identificiranju dometa i raspona pojedinih povijesnih kulturnih krugova, kako u teritorijalnom rasprostiranju, tako i u vremenskom slijedu. Ona odražavaju moć i kulturu sredine koja ih je dobavljala. Umjetnička djela pridonose stvaranju globalnih pregleda i poimanju nastanka, širenja i dometa pojedinih utjecaja koji su ostali zabilježeni u materijalu i značenju sačuvanih umjetničkih djela ili prostornih struktura. U tim se pregledima i dometima znače-

nja apstrahiraju aktualne nacionalne granice i stvaraju sustavi globalnih dometa i krugova koji svojom logikom premrežavaju globus. U umjetničkim se djelima kulturne baštine preklapaju nacionalne vrijednosti i tradicija naroda i zemalja koji s njima žive i o kojima ona svjedoče i virtualni globalni uzorci umjetničkih kretanja koja su u posebnim okolnostima, u različitim razdobljima i na različite načine, prekrivala pojedina područja.

Na taj način umjetnička djela iskazuju prožimanje i sklad između globalnog i nacionalnog. Na jednoj strani podupiru i vrijednosno utemeljuju nacionalni identitet i njegovo značenje u sadašnjosti, a na drugoj strani participiraju u globalnim tokovima pojedinih umjetničkih grana, pokreta i dosega u svjetskim razmjerima. Time nacionalni identitet participira u globalnim mrežama kao primatelj i davatelj u procesima u kojima takva interakcija pridonosi individualizaciji pojedine nacionalne sredine, ali i bogatstvu raznolikosti svjetskih virtualnih mreža.

Literatura

Castells, M. (2000.), *Uspón umreženog društva*, Golden marketing, Zagreb (izvornik objavljen 1998.).

Castells, M. (2001.), *Museums in the Information Age: Cultural Connectors of Time and Space*. Uvodno izlaganje na 19. Generalnoj konferenciji ICOM-a s temom *Managing Change: the museum facing economic social challenges*, Barcelona, 1-6. srpnja 2001. (tekst nije objavljen, citiranje prema bilješcima).

Diplomatic conference for the adoption of the draft UNIDROIT convention on the international return of stolen or illegally exported cultural objects — *Acts and Proceedings* (1995.) Rome.

Marasović, T. (1983.), *Zaštita graditeljskog nasljeđa — Povijesni pregled s izborom tekstova i dokumenata*, Društvo konzervatora Hrvatske, Sveučilište u Splitu, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb-Split.

Slatyer, R. O. (1984.), *The origin and development of the World Heritage Convention*, u: *Monumentum, Special Issue*.

Šola, T. (2001.), *Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznani*, Hrvatsko muzejsko društvo, Zagreb.

Webster's New World Dictionary of American English (1986.).

Summary

Ivo Maroević

Cultural heritage between the global and the national (works of art as the connecting factor)

Cultural heritage is determined by, firstly, the cultural direction of the content, and the significance of inheriting the material evidence and values of the past, and secondly, by the need to save this evidence and actively use it in the present. Works of art, defined both in narrow and broad sense, from objects of visual arts to architecture and the historical city, comprise the main part of cultural heritage. They originate as a result of work of an individual artist, or by groups of artists; they are influenced by the scopes and characteristics of periods, styles and cultural circles, but they also reflect the power and interests of various communities, from families to states and nations.

The globalisation processes that characterize the turn of the 20th to the 21st century have a strong influence on the way we conceive and determine the cultural heritage. The UNESCO's World Heritage List, although it does not exclude the national determination of a particular monument, is directed toward surpassing the national. Many historical determinations of cultural heritage question their actual national determination. These issues concern the change of placement and ownership of many objects of art belonging to the mobile cultural heritage, but they also concern the changes of nation-state borders and the new political map, in relation to the time when they originated.

The law regulations prescribe the obligation of states to protect their national cultural heritage. The territorial principle is crucial. Historical periods and various determinations of objects of art, concerning the origin, personalities of artists and commissioners, styles and cultural milieus, as well as the history of a particular object, are the components of historical value and social significance of a particular work of art; they are not the determinants that would verify the national character of cultural heritage.

Works of art contribute to the wealth of cultural heritages of nations and states which presently take care of its protection. These works also have a role in identifying the oeuvres of particular artists, in identifying the characteristics of art schools, in scrutinizing the scopes and ranges of particular historical cultural circles, and in creating global reviews, disregarding the national borderlines.

Cultural heritage is nationally determined, and its components are linked in various patterns of historical and artistic circumstances that influenced particular areas in various periods. Thus, works of art interweave and harmonize the global and the national, which in turn complements their meaning and significance.